

Australien: Sol, måne

En solförmörkelse som väcker minnen

av Maria Sundin

År är det dags för en total solförmörkelse som är synlig från norra Australien.

Det har fått mig att fundera över min relation till Australien, och här kommer några reflektioner. 1986 var jag och min bästa kompis på resa jorden runt, och vi var sju veckor i Australien. Det var första gången jag såg det Södra Korset och dessutom var det ett år då Halleys komet passerade. Det gick att köpa bilder av Halleys komet, den var på frimärken, det fanns många souvenirartiklar, det fanns Halleys kometglass och det komponerades musik till dess ära vill jag minnas. I mitten på 1990-talet skulle jag för första gången hålla kursen Etnoastronomi och då började jag intressera mig för aboriginernas kunskaper och myter. Det intresset har vuxit sig starkt och föreläsningen om aboriginerna är en av de roligaste i kursen.

En total solförmörkelse är antagligen ett av de mest spektakulära fenomenen som går att se på himlen. Den 14:e november är det alltså dags igen. Totala solförmörkelser inträffar med cirka 1–2 års mellanrum när månen passerar framför solskivan. Men, trots att de alltså är relativt vanliga är de bara synliga i ett smalt område någonstans på jorden vid varje tillfälle. Detta område ligger ofta ute till havs eller på platser som är svåra att ta sig till. Även om Australien är långt bort från Sverige är det en plats med relativt bra väderförutsättningar i november, och det finns många tänkbara platser att observera från, till exempel staden Cairns.

Det finns många myter och legender om solförmörkelser i de flesta kulturer på jorden. Tyvärr tog det ganska lång tid innan forskare började intressera sig för aboriginernas kunskaper och myter om astronomiska fenomen, men under de senaste decennierna har det publicerats en del böcker och artiklar. Solförmörkelser har världen över betraktats med skräck och setts som olycksbådande.

I viss mån verkar det ha varit på samma sätt i Australien, och minnet av solförmörkelser har varit tillräckligt starkt för att leva vidare i berättelser och på målningar. Det är dock svårt att tala om alla aboriginer, eftersom de har varit uppdelade i många olika grupper med egna språk och traditioner. Antagligen har det funnits en förståelse för att månen är inblandad och till och med täcker solskivan.

Bland aboriginerna är solen för det mesta en kvinna och månen en man. Detta förekommer även i några andra kulturer. Ofta så har dock solen fått vara manlig, eftersom det är det starkaste lysande objektet på himlen och den styrkan har varit önskvärd att associera med män eller ledare.

Det finns flera olika typer av solförmörkelser. Vid en total är hela solskivan täckt av månen. Själva totaliteten varar bara några minuter, men hela förloppet från då

FOTO: ORLANDO VIA X-JUBBER

FOTO: J. SARKISSIAN/CSIRO

Australiska solförmörkelser: 1922 och 2002 bakom Parkes-teleskopet.

månen först kommer i kontakt med solskivan tills att den lämnar den tar cirka två timmar. Ibland passerar bara en del av månen framför solen, och då får vi en partiell förmörkelse. Eftersom månens avstånd till jorden varierar händer det att månen, sett från jorden, är så liten att den inte kan förmörka hela solskivan. Vi får då en ringformad solförmörkelse.

Om man söker information på nätet eller i böcker står det ibland att förmörkelsen inträffar den 13 november.

Detta beror på att den inträffar tidigt på morgonen i Australien och att det då fortfarande är den 13 november i Greenwich. Så oavsett om du är i Australien eller följer förmörkelsen på nätet: kolla att det är rätt dag, och glöm inte att skydda ögonen!

Läs mer på eclipse2012.org.au

Maria Sundin

När det är höst och emun lägger ägg bildar Vintergatans mörka stoftmoln bilden av en emu över hällristningen, också i Ku-ring-gai Chase National Park, med samma motiv. Mer om bilden och hur den skapades hittar du på emudreaming.com.

FOTO: BARBARA NORRIS/EMUDREAMING.COM

och vild magi

Berättelsen om solkvinnan

av Peter Ekberg

Människan har alltid berättat historier om världen. Långt innan vetenskapen kom och förändrade våra liv i grunden hade vi myter som ett sätt att begripa världen omkring oss. Berättelser om sol, måne, stjärnor, regn, åska, väder och vind hjälpte oss att ta ett grepp om den till synes underliga och svårförståeliga värld vi befinner oss i. Historierna var inte sanna i den mening vi nu menar med sanna. Men berättelserna var användbara och de var trots allt en förklaring. Dessutom kunde de lära oss något om att vara människa.

När världen låg i mörker

Aboriginernas kultur är urgammal och fylld av myter och legender som väver samman allt levande med världsalltet. Myterna i denna artikel är hämtade ur boken *Aboriginal Myths, Legends & Fables* av A. W. Reed (Reed förlag 1993, Australien). Det är en mycket läsvärd bok fylld av legender och fabler hämtade från aboriginers världsbild. Boken är ett antropologiskt arbete, och berättelserna är hämtade från intervjuer gjorda med ursprungsbefolkningen. Detta innebär inte att berättelserna är korrekt återgivna. Boken är skriven av en man som kommer från en helt annan kulturell bakgrund, möjligen är våra chanser att verkligen förstå aboriginernas universum därmed begränsade. Men det spelar mindre roll för denna artikel. Målet är, som sagt, att visa på hur olika sätt att se på himlafenomenen kan komplettera varandra.

Berättelserna i Reeds bok är enkelt återberättade. Här har jag dragit åt ett ännu mer populariserat håll genom att försöka dramatisera myterna en smula. Allt i ett försök att göra myterna så levande som möjligt för en nutida läsare.

Solkvinnan

Berättelsen om solkvinnan är en myt som berättas av aboriginer i Australien. Det är en enkel förklaring till både solens värme och rörelsen över himlavalvet. Samtidigt lär den oss att vi på sätt och vis är besläktade med himlafenomenen. Solen är en människa som drabbas av ett förfärligt öde. Det kan vi känna igen oss i.

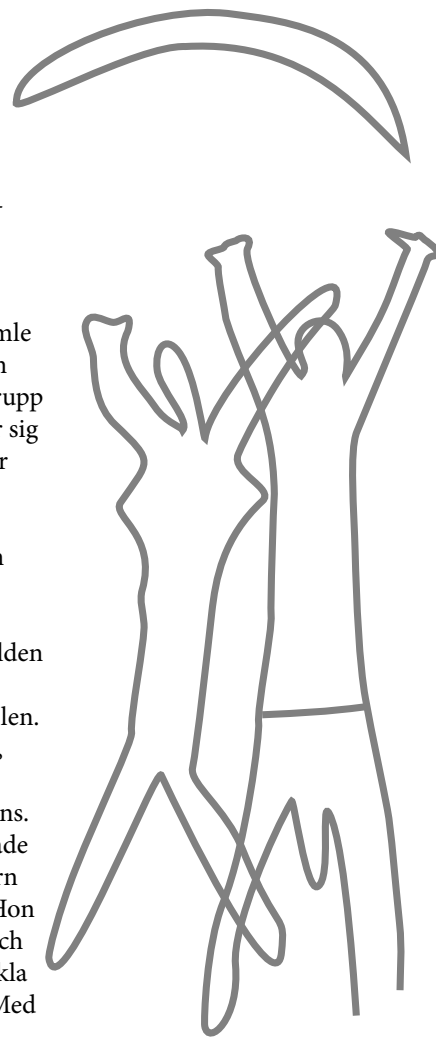
Då så. Låt oss kasta oss bakåt i det förflutna. Vi flyter förbi hela vår världshistoria och rör oss 40 000 år tillbaka i tiden. Du är en av de första människorna på kontinenten som en gång skall komma att kallas Australien. Lägerelden flamar över ditt ansikte. Gnistor stretar upp mot himlen

medan elden förtär trädgrenarna. Lågorna är blå och röda, gula och orange. Du kryper närmare eldstaden. Runtomkring faller natten och kylan. Ovanför ditt huvud gnistrar stjärnorna. Den gamle man du känner som helaren i din lilla grupp av människor sätter sig vid elden och börjar berätta en historia. Hans skrovliga röst tycks full av visdom och kunskap:

I början, när världen var ny, så fanns ingen sol på himlen. Allt låg i mörker, ingen måne och inga stjärnor fanns. En kvinna vaknade av att hennes barn grät av hunger. Hon tog en bit bark och gjorde sig en fackla från eldstaden. Med facklan i handen gick hon ensam ut ur grottan och vidare ut i natten sökandes efter föda, rötter eller bär. Överallt omkring henne var allt torrt och ofruktbart. Hon hittade inget att ge sitt hungriga barn att äta. Utan mat skulle de båda dö. Det visste hon.

Därför sökte hon sig längre och längre bort trots att hon var orolig för att lämna barnet ensam. Mörka skepnader rörde sig i den eviga natten, och de var alltid hungriga...

Hon gick vidare och hamnade i eländiga bergstrakter. Ingenstans fann hon några rötter eller bär. Hennes ben skrapade mot klippan och hon snavade och föll. Med ett förtvivlat skrik sökte händerna över marken

Månen och solen? Figurer i hällristningar från Ku-ring-gai Chase National Park utanför Sydney.

men fann bara grus och sand. Det var lönlöst. Kvinnan bestämde sig för att vända om och gå tillbaka till grottan. Då upptäckte hon till sin fasa att hon gått vilse. Förtyvlat sökte kvinnan efter ett landmärke som skulle kunna visa henne vägen hem. Hon fann inget i omgivningen som hon kände igen, utan tvingades att gå vidare och vidare. Längre och längre bort irrade hon från sitt barn. Det enda ljus hon hade som trygghet kom från hennes fackla av bark.

Till sist föll hon över världens kant och rakt upp på himlen. Där fortsätter hon att vandra varje dag med facklan i hand höjd högt över huvudet. Varje ny dag försöker hon hitta en väg hem till sitt hungriga barn. Facklan lyser starkare nu när den brunnit i så många år. Elden har vuxit. Det är solen jag pratar om förstås. Solen, mina vänner, är en kvinna med fackla i handen. Facklan skänker ljus och värme över världen. Är det någonting solkvinnan lär oss så är det att man aldrig skall ge upp. Särskilt inte för sina barn ...”

Helaren tystnar. Du lyssnar och nickar. Orden är mäktiga och kraftfulla. Du tänker på solen och på den stackars kvinnans öde. När du lägger dig ner för att sova och sömnlöst betraktar stjärnorna så flyger tankar genom ditt huvud. Vad är egentligen de där gnistrande prickarna? Hur kom de till? Du tittar på den flammande lägerelden och undrar om stjärnorna är ljuset från andra lägereldar högt däruppe? Och vad eller vem är månen som kastar det blekare skenet av de två stora himmelsljusen? Innan du somnar bestämmer du dig för att be helaren att berätta en ny historia nästa natt.

Månvatten och en vild magi

Du har tur. Helaren har bestämt sig för att svara på en av dina frågor. Han petar med det magiska benet i elden och gnistor får upp för att förena sig med stjärnorna. Sedan tar han till orda:

För länge sedan mina vänner, när världen var ny, var månen en människa som levde på jorden. När han blev gammal så flyttades han upp på himlen av den allra äldsta och mäktigaste av gudarna. På himlavalvet fick han av guden ett nytt namn och en ny kropp. Varje månad så minskar han i storlek och styrka, men växer sig snart stark och stor igen. Även om hans ansikte är ärrat efter många strider så blev solkvinnan snart kär i ho-

nom. De är ett älskande par, solen och månen. Hennes kärlek är het och brinner starkt. Men det är en historia för en annan kväll ...

När världen var ny hade människan evigt liv. Så var det. Lyssna på mina ord och blicka mot månen. Bada i silverskenet och försök dricka hans ljus. Det går inte nu, men en gång i världens början gick det. Vi kunde inte dö eftersom månguden varje månad gav oss att dricka av hans magiska vatten. Det var ett kraftfullt och välsmakande vatten och människorna var starka och levde vidare.

Men det fanns en ondsint varelse som var avundsjuk för att han inte fick del av vattnet. Det var den bronsfärgade fågeln vars magi var starkare än månens. Med sin vilda magi förvandlade han månvattnet så det blev verkningslöst. Det gjorde att människorna dog utan att kunna vakna igen. De döda förblev döda i evighet. Månen själv klarade sig oskadd från bronsfågelns magi och fortsätter att förnyas och lever vidare år efter år.

Två olika perspektiv

Vi lämnar den lilla gruppen aboriginer för denna gång. Det kan vara givande att växla mellan olika perspektiv. I mötet med världen har människan i skilda kulturer alltid gjort så. Ena sekunden kan du se solen som en kvinna med fackla, vilset sökande efter vägen hem, och i nästa sekund som ett enormt hett gasklot som drivs av fusion. De gamla myterna är magnifika historier. Vi möter en hel värld full av magi och fantastiska berättelser. Gudar samsas med människor. Världen och människans liv blir på sätt och vis mer begripliga på detta sätt. Myten berättade exempelvis att månens ansikte hade blivit ärrat efter många strider. Det är en ”naturlig” förklaring av månens kratrar. Man vet att människor får sina ansikten sargade i strid, alltså kan månen också ha fått sina gropar och kratrar på samma sätt. Vår tids vetenskap berättar en helt annan historia som vi inte har plats för här. Och även idag är nog drömmen om evigt liv – eller i alla fall om ett långt och friskt liv – stark.

Vår tids vetenskapliga världsbild är annorlunda. Inte lika enkel. Den ger inga riktlinjer för livet på det sättet. Våra undersökningar har visat att världen är svårare att tyda än vad någon sagoberättare för länge sedan kunnat drömma om. ★

PETER EKBERG är aktuell i höst med böckerna *Tänk Robot* och *Uppdrag: Silverstjärnan*.